

NUO NETIESIOGINIŲ IKI TIESIOGINIŲ ČEKIJOS RESPUBLIKOS PREZIDENTO RINKIMŲ

Ieva Deviatnikovaitė

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos

Viešosios teisės institutas

El. pastas: ieva@mruni.eu

Santrauka. 1993 m. sausio 1 d. įsigaliojo Čekijos Respublikos Konstitucija, kurios 54 straipsnio 2 dalyje buvo įtvirtinta, kad Respublikos Prezidentas renkamas abiejų parlamento rūmų susirinkime. Tačiau diskusijos dėl tiesioginių valstybės vadovo rinkimų kilo dar 1989 m. Intensyviausiai diskusijos vyko nuo 2001 m. iki 2012 m. Per tą laikotarpį buvo pateikti dvylika konstitucinio įstatymo, pakeičiančio konstitucines nuostatas dėl valstybės vadovo rinkimų tvarkos, projektų. Tą dešimtmetį politinės partijos, teisininkai, politologai svarstė galimybę įvesti tiesioginius valstybės vadovo rinkimus. Vieni priešinosi šiai idėjai, kiti jai pritarė, niekaip nesutardami dėl rinkimų eigos, valstybės vadovo konstitucinės teisinės atsakomybės, šalies valdymo formos ir pan. Galiausiai 2012 m. vasario 8 d. buvo priimtas konstitucinis įstatymas, kuriuo buvo pakeisti Čekijos Respublikos Konstitucijos straipsniai, įtvirtinę tiesioginių valstybės vadovo rinkimų tvarką. Straipsnyje atskleidžiama Čekijos Respublikos Prezidento tiesioginių rinkimų įvedimo eiga.

Reikšminiai žodžiai: Čekijos Respublikos Prezidentas, valstybės vadovo rinkimai, konstitucinis įstatymas, tiesioginiai rinkimai, netiesioginiai rinkimai.

*„Aš daugelį metų buvau tiesioginių
Prezidento rinkimų šalininkas, <...>.
Tiesiogiai išrinktas Prezidentas turi kitokio pobūdžio legitimumą nei
parlamentas, vyriausybė ir viskas, kas iš jų kyla“¹.*

*„Tiesioginių Prezidento rinkimų klausimas
neturi nieko bendra su piliečiais.
Tai politinio „elito“ žaidimas,
tiksliau jų nesėkmės įrodymas“².*

Įvadas

1992 m. gruodžio 16 d. Čekijos Nacionalinė Taryba priėmė konstitucinį įstatymą, kuriuo patvirtino Čekijos Respublikos Konstituciją³, įsigaliojusią 1993 m. sausio 1 d. Konstitucijos 54 straipsnio 2 dalyje buvo įtvirtinta, kad Respublikos Prezidentas renkamas abiejų parlamento rūmų susirinkime. Tokios parlamentinės valstybės vadovo rinkimų formos pasirinkimas buvo nulemtas politinių konkurencinių interesų, taip pat Čekoslovakijos konstitucinės tradicijos, nes nuo 1918 m. Čekoslovakijos prezidentas buvo renkamas parlamento.

Vis dėlto dar 1989 m. kilo klausimas dėl tiesioginių valstybės vadovo rinkimų tvarkos. Tai buvo vienas labiausiai diskutuojamų konstitucinės teisės klausimų Čekijoje. Diskutuojama buvo du dešimtmečius. Intensyviausiai diskusijos vyko nuo 2001 m. iki 2012 m. Per tą laikotarpį buvo pateikta dvylika konstitucinio įstatymo, pakeičiančio konstitucines nuostatas dėl valstybės vadovo rinkimų tvarkos, projektų. Tą dešimtmetį politinės

¹ Václav Havel, „Havel opět podpořil přímou volbu prezidenta“, *Český rozhlas*, 2011 m. sausio 2 d., https://www.irozhlaz.cz/zpravy-domov/havel-opet-podporil-primou-volbu-prezidenta_201101021340_lrafaelova.

² Michal Kubát, „Přímá volba prezidenta je omyl“, *Mladá fronta Dnes*, 2012 m. vasario 2 d., <http://cepin.cz/cze/clanek.php?ID=1063>.

³ „Čekijos Respublikos Konstitucija“, Konstitucinis įstatymas Nr. 1/1993, Čekijos Respublikos Parlamentas, <https://public.psp.cz/docs/laws/constitution.html>.

partijos, teisininkai, politologai intensyviai svarstė galimybę įvesti tiesioginius valstybės vadovo rinkimus. Vieni priešinosi šiai idėjai, kiti jai pritarė, niekaip nesutardami dėl rinkimų eigos, valstybės vadovo konstitucinės atsakomybės, šalies valdymo formos ir pan. Galiausiai 2012 m. vasario 8 d. buvo priimtas konstitucinis įstatymas⁴, kuriuo buvo pakeisti Čekijos Respublikos Konstitucijos straipsniai, įtvirtinę tiesioginių valstybės vadovo rinkimų tvarką.

Valstybės vadovo rinkimų tvarkos klausimu yra nemažai rašę ir Čekijos konstitucinės teisės⁵, ir politikos mokslų specialistai⁶. Mokslininkai reiškė savo nuomones ir publicistiniuose straipsniuose⁷, šia tema buvo surengta ne viena mokslinė-praktinė konferencija, kurioje keitėsi nuomonėmis ir teisininkai, ir politologai⁸.

Tyrimo objektas – Čekijos Respublikos Prezidento rinkimų tvarkos kaita. Tyrimo tikslas – atskleisti Čekijos Respublikos Prezidento netiesioginių rinkimų tvarkos keitimo tiesioginiais eigą. Siekiant šio tikslo, keliami tokie uždaviniai: apžvelgti konstitucines nuostatas dėl netiesioginių Čekijos Respublikos Prezidento rinkimų, ištirti Čekijos valstybės vadovo konstitucinį

⁴ „2012 m. vasario 8 d. Konstitucinis įstatymas, iš dalies keičiantis Konstitucinį įstatymą Nr. 1/1993 (Čekijos Respublikos Konstituciją), su vėlesniais konstituciniais pakeitimais“, 2012 m. kovo 12 d. Reglamentas Nr. 71/2012, 28 tomas, Čekijos Respublikos Parlamentas, <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=71&tr=2012>.

⁵ Jan Kudrna, „Přímá volba prezidenta – konec cesty trvající 23 let“, *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica* 4 (2011): 9–26; Jan Kudrna, „The Question of Conducting Direct Elections of the President in the Czech Republic (A Live Issue for Already 20 Years)“, *Jurisprudencija* 18, 4 (2011): 1295–1321; Jan Kysela ir kt., *Deset let Ústavy České republiky: východiska, stav, perspektivy* (Praha: Eurolex Bohemia, 2003), 299–314; Petr Mlsna ir kt., *Ústava ČR – vznik, vývoj a perspektivy* (Praha: Leges, 2011); Jan Filip, „Diskuse o způsobu volby prezidenta republiky“, *Časopis pro právní vědu a praxi* 4 (2007): 281–288.

⁶ Jakub Charvát, Petr Just ir kt., *První přímá volba prezidenta ČR v roce 2013: cesta k jejímu zavedení a okolnosti a politické důsledky první přímé volby* (Praha: Metropolitan University Prague Press, 2014); Vojtěch Šimíček, „Alternativa k navrhovaným způsobům volby prezidenta republiky“, *Politologický časopis* 8, 4 (2001): 388–392 ir t. t.

⁷ Pavyzdžiui, Michal Kubát, „Přímá volba prezidenta je omyl“, *Mladá fronta Dnes*, 2012 m. vasario 7 d., <http://cepin.cz/cze/clanek.php?ID=1063>.

⁸ Pavyzdžiui, 2012 m. spalio 11 d. konferencija „Československé prezidentské tradice: Co čekat od přímé volby?“, <https://www.vaclavhavel.cz/cs/index/video/80/ceskoslovenske-prezidentske-tradice-iii-panel-co-cekat-od-prime-volby>.

teisinių statusą, išanalizuoti vyravusias teisininkų ir politologų nuomones dėl tiesioginių valstybės vadovo rinkimų, politinių partijų pateiktus konstitucinio įstatymo, keičiančio Konstitucijos nuostatas dėl valstybės vadovo rinkimų, projektus, ištirti konstitucinio įstatymo, keičiančio valstybės vadovo rinkimų tvarką, nuostatas.

Atliekant tyrimą, taikyti deskriptyvinis, dokumentų analizės, lingvistišnis teisės aiškinimo, lyginamosios analizės, lyginamasis istorinis ir apibendrinimo metodai.

1. Konstitucinės nuostatos dėl netiesioginių Čekijos Respublikos Prezidento rinkimų

Nuo 1993 m. iki 2012 m. Čekijos Respublikos Prezidentas buvo renkamas netiesiogiai.

Jį rinko abu parlamento rūmai – Senatas ir Atstovų Rūmai. Tai įgaliojo daryti 1992 m. gruodžio 16 d. Nacionalinės Tarybos priimtos Čekijos Respublikos Konstitucijos 54, 56, 58, 59 straipsniai, nustatę valstybės vadovo rinkimų tvarką, konstitucinį teisinį statusą. Apžvelgtinos nuo 1993 m. iki 2012 m. galiojusios minėtų straipsnių nuostatos.

Pagal Konstitucijos 54 straipsnio 2 dalį, Respublikos Prezidentas turi būti išrinktas bendrame abiejų rūmų susirinkime. Remiantis Konstitucijos 59 straipsnio 1 dalimi, Respublikos Prezidentas prisiekia abiejų rūmų bendrame susirinkime, priesaiką priima Atstovų Rūmų pirmininkas.

Vadovaujantis Konstitucijos 56 straipsniu, valstybės vadovo rinkimai turėjo būti vykdomi per paskutines 30 Respublikos Prezidento kadencijos dienų. Jei Respublikos Prezidentas dėl kažkokių priežasčių nustoja eiti savo pareigas anksčiau laiko, rinkimai taip pat turėjo būti rengiami per 30 dienų.

Remiantis Konstitucijos 58 straipsniu, kandidatą siūlydavo mažiausiai 10 atstovų arba 10 senatorių. Respublikos Prezidentu turėjo būti išrinktas kandidatas, už kurį balsavo daugiau nei pusė visų atstovų ir daugiau nei pusė visų senatorių. Jei pirmajame rinkimų ture kandidatas nesurenka reikiamos balsų daugumos, per 14 dienų turėjo būti rengiamas antrasis rinkimų turas. Į antrąjį turą patekdavo kandidatas, surinkęs daugiausiai balsų

Atstovų Rūmuose, ir kandidatas, surinkęs daugiausiai balsų Senate. Jei būdavo daugiau kandidatų, surinkusių tą patį balsų skaičių Atstovų Rūmuose, arba jei būdavo daugiau kandidatų, surinkusių tokį patį balsų skaičių Senate, skaičiuojami abiejų rūmų balsai, atiduoti kandidatams. Į antrąjį turą patekdavo kandidatas, surinkęs daugiausiai balsų. Jeigu antrajame rinkimų ture nebūdavo išrenkamas Respublikos Prezidentas, per 14 dienų turėjo būti rengiamas trečiasis rinkimų turas, kuriame galėjo dalyvauti tas antrojo turo kandidatas, už kurį balsavo daugiau nei pusė visų atstovų ir daugiau nei pusė visų senatorių. Jei Respublikos Prezidentas nebūtų išrinktas ir trečiajame rinkimų ture, turėjo būti rengiami nauji rinkimai.

Įvardyta tvarka nurodo, kad Čekijos Respublikoje dvidešimt metų galiojo „klasikinis netiesioginių prezidento rinkimų mechanizmas“, nes parlamentas valdė visą rinkimų eigą – nuo kandidatų siūlymo, balsavimo iki priesaikos priėmimo⁹.

2. Čekijos Respublikos Prezidento kompetencija, vieta valstybės valdžių sistemoje

Konstitucinės teisės specialistai¹⁰ pastebėjo, kad, vadovaujantis Konstitucijos 62 ir 63 straipsniais, įtvirtinančiais valstybės vadovo kompetenciją, Respublikos Prezidentas neturėjo mažiau įgaliojimų negu tų šalių vadovai, kurie yra renkami tiesiogiai. Panašiai kaip ir valstybėse, kuriose tiesiogiai renkamas jų vadovas, Čekijos Respublikos Konstitucijoje nustatyti Respublikos vadovo įgaliojimai, kuriems numatytas kontrasignavimo institutas, įgaliojimai, kuriuos jis atlieka savarankiškai, įgaliojimai, kuriuos jis atlieka kartu su vykdomąja ar įstatymų leidžiamąja valdžia. Panašiai kaip ir valstybėse, kuriose galioja tiesioginė valstybės vadovo rinkimų tvarka, Čekijos Respublikos Konstitucijoje numatyta, kad už kontrasignuotus valstybės vadovo sprendimus atsakomybė tenka Vyriausybei. J. Kudrna padarė

⁹ Jan Kudrna, „The Question of Conducting Direct Elections of the President in the Czech Republic (A Live Issue for Already 20 Years)“, *Jurisprudencija* 18, 4 (2011): 1298.

¹⁰ *Ibid.*, 1230.

išvadą, kad Respublikos Prezidento institutas nėra silpnas: „Vyriausybė turi sprendimų iniciatyvą ir kontroliuoja vykdomąją valdžią, tačiau valstybės vadovas turi tam tikrų instrumentų daryti įtaką valstybės politikai“¹¹. Antai ir konstitucinės teisės specialistas A. Gerlochas¹² akcentavo, kad ir tuo metu, kai Respublikos Prezidentas buvo renkamas netiesiogiai, Konstitucijos 62 straipsnis, nustatantis valstybės vadovo funkcijas, kurioms nereikia kontrasignavimo instituto, įrodė, kad Čekijos Respublikoje vyrauja netipiška parlamentinio valdymo forma. Be to, mokslininkas pastebėjo, kad Čekijos vykdomoji valdžia ir taip yra dualistinė.

Apartina, kokiomis funkcijomis Čekijos Respublikos vadovas disponavo tuo metu, kai jis buvo renkamas netiesiogiai, taip pat dabar, kai jis renkamas tiesiogiai. Konstitucijos 62 straipsnyje įtvirtinta valstybės vadovo savarankiška kompetencija, kuriai nereikia kontrasignavimo instituto. Pagal šį straipsnį, Respublikos Prezidentas skiria ir atleidžia Ministrą Pirmininką, kitus Vyriausybės narius, priima jų atsistatydinimą, atšaukia Vyriausybę ir priima jos atsistatydinimą, šaukia Atstovų Rūmų sesiją, paleidžia Atstovų Rūmus, paveda atsistatydinusiai ar paleistai Vyriausybei laikinai eiti pareigas, kol bus paskirta nauja Vyriausybė, skiria Konstitucinio Teismo teisėjus, jo pirmininką ir pavaduotojus, iš Aukščiausiojo Teismo teisėjų skiria pirmininką ir jo pavaduotojus, atleidžia nuo teismo skirtų bausmių ar jas sušvelnina, nurodo, kad baudžiamųjų bylų nagrinėjimas nebūtų pradedamas, o jeigu pradedamas, turi būti sustabdomas ir ankstesni nuosprendžiai panaikinti, turi teisę gražinti Parlamentui priimtą įstatymą, išskyrus konstitucinį įstatymą, pasirašo priimtus įstatymus, skiria Aukščiausios kontrolės institucijos prezidentą ir viceprezidentą, Čekijos nacionalinio banko valdybos narius.

Dėl tokios valstybės vadovo kompetencijos A. Gerlochas Konstitucijos 62 straipsnį įvardijo „vienu iš tipiškiausių parlamentinės valdymo formos modifikacijų pavyzdžių, kai Respublikos Prezidentas disponuoja plačiomis galiomis, nereikalaujant kontrasignavimo instituto, todėl galima sakyti,

¹¹ Jan Kudrna, „The Question of Conducting Direct Elections of the President in the Czech Republic (A Live Issue for Already 20 Years)“, *Jurisprudencija* 18, 4 (2011): 1302.

¹² 2011 m. gegužės 24 d. konferencija „Přímá volba prezidenta republiky: důvody, podmínky, důsledky“, <https://www.senat.cz/doc2html/870012515/index.html>.

kad net ir šiandien mes nesame pavyzdinė parlamentinės valdymo formos šalis pagal mūsų Konstituciją¹³.

Minėtas mokslininkas ir Konstitucijos 63 straipsnį, įtvirtinusį valstybės vadovo įgaliojimus, kurie turi būti kontrasignuoti Ministro Pirmininko arba jo įgalioto Vyriausybės nario, taip pat laiko netipišku tradicinei parlamentinei valdymo formai. Pagal šį straipsnį, valstybės vadovas atstovauja valstybei santykiuose su kitomis valstybėmis, dalyvauja derybose ir ratifikuoja tarptautines sutartis, yra aukščiausias karinių pajėgų vadas, priima diplomatinį delegacijų vadovus, skiria ir atleidžia diplomatinį delegacijų vadovus, skelbia Atstovų Rūmų ir Senato rinkimus, skiria generolus, paukština juos pareigose, skiria valstybinius apdovanojimus, skiria teisėjus, suteikia amnestiją.

Atkreiptinas dėmesys ir į kitas Konstitucijos nuostatas. Antai Konstitucijos 64 straipsnyje įtvirtinta, kad Respublikos Prezidentas turi teisę dalyvauti abiejų Parlamento rūmų, jų komitetų, komisijų posėdžiuose, gali juose pasisakyti. Taip pat jis turi teisę dalyvauti Vyriausybės posėdžiuose, prašyti Vyriausybės ir jos narių ataskaitų, kartu su Vyriausybe svarstyti Vyriausybės ar jos narių kompetencijai priklausančius klausimus.

Kaip matyti, nors Čekijos Respublika tradiciškai yra laikoma parlamentine ir ilgą laiką valstybės vadovai buvo renkami netiesioginiuose rinkimuose, tačiau valstybės vadovo instituto nederėtų laikyti silpnu. Kai kurie mokslininkai tvirtina, kad taip yra susiklostę istoriškai: „Čekijos Prezidentas turi tradiciškai tvirtą poziciją, atsirandančią iš konstitucinių tradicijų, siekiančių Pirmosios Respublikos laikotarpį. Tai susiję su savarankiškos Respublikos įkūrimu, kai T. G. Masarykas buvo pagrindinis pasipriešinimo atstovas, gerbiamas Čekijos politinio elito užsienyje, taip pat su reikšmingu E. Benešo ir V. Havelo dalyvavimu formuojant užsienio politikos koncepciją“¹⁴.

Taigi, galima įžvelgti tam tikrą priešpriešą – 9-ojo dešimtmečio pradžioje pasirinktas netiesioginių valstybės vadovo rinkimų būdas kilo iš Čekoslovakijos konstitucinės tradicijos. Tačiau Čekijos Respublikos valstybės

¹³ 2011 m. gegužės 24 d. konferencija „Přímá volba prezidenta republiky: důvody, podmínky, důsledky“, <https://www.senat.cz/doc2html/870012515/index.html>.

¹⁴ Jan Němec ir Martin Kuta, *Vliv zavedení přímé volby prezidenta na politický systém. Parlament České republiky* (Praha: Kancelář Poslanecké sněmovny, Parlamentní institut, 2009), 5.

vadovas disponuoja plačia kompetencija, liudijančia netipišką parlamentinio valdymo formą, ir tai taip pat laikoma konstitucinės teisės tradicijos išdava.

Įdomu ir tai, kad Čekijos konstitucinėje teisėje buvo ganai ilgai neapsispręsta dėl valstybės vadovo vietos valstybės valdžių sistemoje. Iš anksčiau pateiktos A. Gerlocho nuomonės tarsi ir aišku, kad ir prieš įvedant tiesioginius valstybės vadovo rinkimus Čekijos Respublikos Prezidentas buvo laikomas vykdomosios valdžios dalimi. Tačiau, pasak M. Antošo¹⁵, nors nuostatos dėl Respublikos Prezidento Konstitucijoje įtrauktos į trečią skirsnį, pavadintą „Vykdomoji valdžia“, tačiau dalis teisininkų, pavyzdžiui V. Pavličekas, laikė valstybės vadovo statusą neutraliu. Antai ir Čekijos Respublikos Konstitucinis Teismas 2001 m. vienoje iš bylų, kurioje nagrinėjo Čekijos nacionalinio banko gubernatoriaus skyrimo teisėtumo klausimą, valstybės vadovą įvardijo neutralia valdžia („nešališku“)¹⁶. Tačiau jau 2006 m. byloje dėl Aukščiausiojo Teismo teisėjos atleidimo teisėtumo Konstitucinis Teismas valstybės vadovą įvardijo vykdomosios valdžios dalimi¹⁷.

3. Tiesioginių valstybės vadovo rinkimų klausimas: pradžia

Valstybės vadovo tiesioginių rinkimų klausimas kilo 1989 m. „aksominės“ arba „švelniosios revoliucijos“ metu. Tai buvo siejama su artėjančiais rinkimais, taip pat su politinių partijų noru įtikti rinkėjams priešrinkiminėse kovose¹⁸. Tuo metu komunistų partija, žinodama visuomenės prielanku-

¹⁵ Marek Antoš, „Pravomoci prezidenta republiky po zavedení přímé volby“, *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica* 4 (2011): 29.

¹⁶ „Čekijos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. birželio 20 d. sprendimas byloje Nr. 14/01“, <https://www.usoud.cz/en/decisions/2001-06-20-pl-us-14-01-czech-national-bank>.

¹⁷ „Čekijos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. liepos 11 d. sprendimas byloje Nr. 18/06“, <https://www.usoud.cz/en/decisions/2006-07-11-pl-us-18-06-removal-of-chief-judges>.

¹⁸ Jakub Charvát, Petr Just ir kt., *První přímá volba prezidenta ČR v roce 2013: cesta k jejímu zavedení a okolnosti a politické důsledky první přímé volby* (Praha: Metropolitan University Prague Press, 2014), 14.

mą kandidatui A. Dubčekui, siūlė tiesioginius valstybės vadovo rinkimus, o opozicijos atstovai, reikšdami prielankumą komunistų partijos režimo kritikui disidentui V. Havelui, – netiesioginius. 1989 m. netiesioginiuose rinkimuose Čekoslovakijos Prezidentu buvo išrinktas V. Havelas. 1990 m. V. Havelas buvo perrinktas demokratinuose rinkimuose išrinkto Federalinio Susirinkimo.

Toliau valstybės vadovo rinkimų klausimas kilo rengiant Čekijos Respublikos Konstituciją. Pateiktuose keturiuose konstitucijų projektuose – liberalsocialistų sąjungos, Čekoslovakijos socialdemokratų partijos, Kairiojo bloko ir Čekijos karūnos – tik Kairiojo bloko pasiūlytame Konstitucijos projekte buvo numatyti netiesioginiai valstybės vadovo rinkimai. Liberalsocialistų sąjunga siūlė mišrų rinkimų būdą, t. y. tada, kai Nacionalinis Susirinkimas neišrenka valstybės vadovo, jį renka piliečiai. Čekoslovakijos socialdemokratų partijos pasiūlymu, Respublikos Prezidento rinkimai turėjo būti tik tiesioginiai. Valstybės vadovu išrenkamas tas kandidatas, kuris surinko daugiau nei pusę rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų. Čekijos karūnos pasiūlytame Konstitucijos projekte apie valstybės vadovo rinkimus apskritai nebuvo užsiminta¹⁹.

V. Havelas buvo tiesioginių rinkimų šalininkas. 1992 m. savo rašinyje „Keletas pastebėjimų Čekijos Konstitucijos tema“²⁰ valstybės vadovas išreiškė nuostatą, kad Respublikos Prezidentas, kilus konfliktui tarp vyriausybės ir parlamento, turi būti pajėgus veikti kaip neutrali jėga. Jis turi veikti kaip „konstitucinis garantas“, saugantis konstitucinę tvarką. Taigi, valstybės vadovas turi būti nepriklausomas nuo vyriausybės ir parlamento. Tuometio Prezidento nuomone, geriausias sprendimas – tiesioginiai valstybės vadovo rinkimai. Tai suteiktų valstybės vadovui tvirtesnę politinę poziciją. V. Havelas rašinyje išreiškė nuostatą, kad neutralumą iš dalies galėtų garantuoti ir valstybės vadovo rinkimai dvejuose parlamento rūmuose, tik ne vienuose. Tai taip pat suteiktų išskirtinę politinę valstybės vadovo poziciją.

¹⁹ Plačiau apie Konstitucijos projektus žr.: Jan Kudrna, „Přímá volba prezidenta–konec cesty trvající 23 let“, *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica* 4 (2011): 15–17.

²⁰ Václav Havel, „Několik poznámek na téma české ústavy“, iš *Prezident republiky Václav Havel a jeho vliv na československý a český právní řád*, Brigita Chrástilová ir Mikeš Petr (Praha: ASPI, 2003), 371–390.

Tiesioginių rinkimų įvedimui priešinosi opozicijos ir dalis vyriausybės koalicijos atstovų, taip pat tuometis Ministras Pirmininkas V. Klausas. Buvo baimintis, kad valstybės vadovas (V. Havelas) taps kitu konkurenciniu vykdomosios valdžios centru. Galiausiai buvo pasiektas kompromisas, kad valstybės vadovas bus renkamas dviejų parlamento rūmų²¹.

Vėliau V. Havelas laikysis aiškios nuostatos – valstybės vadovas turi būti renkamas tiesiogiai ir tai nereiškia, kad valstybės vadovo kompetencija arba politinė sistema turi būti pakeistos. Šias nuostatas jis reiškė žiniasklaidoje²².

1992 m. buvo patvirtinta netiesioginių Čekijos Respublikos vadovo rinkimų tvarka, priėmus Čekijos Respublikos Konstituciją. Didesnių diskusijų dėl tiesioginio vadovo rinkimų nebebuvo. J. Kudrna tvirtina, kad pasirinkta netiesioginių Respublikos Prezidento rinkimų tvarka atitiko to laiko realijas ir egzistavusias konstitucines tradicijas²³ – nuo 1918 m. Čekoslovakijos vadovai buvo renkami netiesiogiai. Taip pat toks pasirinkimas liudijo čekiškojo parlamentarizmo tradiciją, besitęsiančią nuo 1918 m. spalio²⁴.

4. Diskusijos „už“ ir „prieš“ tiesioginius valstybės vadovo rinkimus

Kurį laiką diskusijos dėl tiesioginių Respublikos Prezidento rinkimų aprimo. Tačiau prie valstybės vadovo tiesioginių rinkimų klausimo buvo grįžta 2001 m., ruošiantis 2003 m. Respublikos Prezidento rinkimams.

²¹ Klára Marková, „Zkoumání tvorby Ústavy ČR: Mezi koncepty a realitou“, *Politologická revue* 2 (2015): 26–27.

²² Václav Havel, „Jak volit mého nástupce? Přímě!“, *Mladá fronta Dnes*, 2002 m. sausio 31 d., <https://archive.vaclavhavel-library.org/Archive/Detail/35710>; Václav Havel, „Přímá volba prezidenta nebude. Všichni ji odhlasovali, ale nikdo ji ve skutečnosti nechce“, *Magazín Práva*, 2011 m. kovo 11 d.; plačiau žr.: Jakub Charvát, Petr Just ir kt., *První přímá volba prezidenta ČR v roce 2013: cesta k jejímu zavedení a okolnosti a politické důsledky první přímé volby* (Praha: Metropolitan University Prague Press, 2014), 15–16.

²³ Jan Kudrna, „The Question of Conducting Direct Elections of the President in the Czech Republic (A Live Issue for Already 20 Years)“, *Jurisprudencija* 18, 4 (2011): 1308.

²⁴ Aleš Gerloch, Jiří Hřebejk ir Vladimír Zoubek, *Ústavní systém České republiky* (Praha: Prospektum, 2002), 156.

J. Kudrna pagrindine diskusijų priežastimi²⁵ įvardijo tai, kad netiesioginė rinkimų tvarka neužtikrino tiesioginio piliečių įsitraukimo į valstybės valdymą – netiesioginiai Respublikos Prezidento rinkimai naudingi daugiausiai mandatų turinčioms politinėms partijoms parlamente. Čekų politologas M. Kubátas²⁶ tvirtino, kad tarp politikų, politikos mokslų specialistų ir teisininkų būta dviejų pagrindinių argumentų už tiesioginius Respublikos Prezidento rinkimus: pirma, tokiu žingsniu stiprinamas išpūdis dėl čekų demokratijos; antra, tai atitinka paskutines modernios demokratijos tendencijas, nes daugumos respublikų vadovai yra renkami tiesiogiai. Tačiau šie argumentai buvo kritikuojami. Antai pats M. Kubátas²⁷ lygino Ukrainos Respubliką, kurioje valstybės vadovas renkamas tiesiogiai, ir Jungtinę Karalystę, kurioje monarchas nėra renkamas. Politologas padarė išvadą, kad tiesioginiai valstybės vadovo rinkimai nereikia didesnės ar stipresnės demokratijos šalyje. 2011 m. Senate vykusioje konferencijoje²⁸ mokslininkas tvirtino, kad nėra ryšio tarp demokratijos kokybės ir valstybės vadovo rinkimų būdo. Čekijos konstitucinės teisės specialistas A. Gerlochas minėtoje konferencijoje atkreipė dėmesį į tai, kad Čekija priklauso tai mažumai Rytų ir Vidurio Europos valstybių, kuriose valstybės vadovas renkamas netiesiogiai. Tačiau M. Kubátas tame pačiame renginyje pabrėžė, kad Rytų ir Vidurio Europos valstybėse tiesioginiai valstybės vadovo rinkimai yra susiję su perėjimu iš totalitarinio režimo į demokratinį arba su istoriniais faktais, pavyzdžiui, Lenkijoje ar Slovakijoje²⁹. Taigi, tiesioginiai valstybės vadovo rinkimai nėra susiję su

²⁵ Jan Kudrna, „The Question of Conducting Direct Elections of the President in the Czech Republic (A Live Issue for Already 20 Years)“, *Jurisprudencija* 18, 4 (2011): 1309–1310.

²⁶ Michal Kubát, „Přímá volba prezidenta je omyl“, *Mladá fronta Dnes*, 2012 m. vasario 7 d., <http://cepin.cz/cze/clanek.php?ID=1063>.

²⁷ Jakub Charvát, Petr Just ir kt., *První přímá volba prezidenta ČR v roce 2013: cesta k jejímu zavedení a okolnosti a politické důsledky první přímé volby* (Praha: Metropolitan University Prague Press, 2014), 62.

²⁸ 2011 m. gegužės 24 d. konferencija „Přímá volba prezidenta republiky: důvody, podmínky, důsledky“, <https://www.senate.cz/doc2html/870012515/index.html>.

²⁹ Lenkijoje tiesioginiai valstybės vadovo rinkimai buvo įvesti 1990 m., nes tuo metu dar nebuvo demokratinuose rinkimuose išrinkto parlamento, o Slovakijoje – dėl to, kad 1998 m. Slovakijos parlamentas niekaip neišrinko Slovakijos Respublikos Prezidento (aut. past. – I. D.).

moderniomis demokratinėmis tendencijomis, o su konkrečia situacija, aplinkybėmis.

A. Gerlochas minėtoje konferencijoje akcentavo, kad šiuolaikinis pasaulis yra medijų pasaulis, todėl kandidatai turi dalyvauti viešuose debatuose, diskusijose, turi būti renkamos asmenybės, kurios neturi atstovauti politinių partijų interesams. M. Kubátas kritikavo nuomonę, kad tiesioginiai rinkimai garantuoja politiškai neutralaus kandidato išrinkimą. Šią savo nuomonę jis grindė Rytų ir Vidurio Europos patirtimi – Lenkijos, Slovakijos. Antai ir teisininkas J. Kysela³⁰ yra pastebėjęs, kad atvirkščiai – netiesioginiuose rinkimuose kandidatas į Respublikos Prezidentus dažniau yra neutralių pažiūrų, nes tai paprastai būna asmuo, kurį pasirenka partijos po didelių ginčų ir diskusijų kaip kompromisą.

Dar vienas argumentas „už“ tiesioginius valstybės vadovo rinkimus buvo toks, kad tiesiogiai išrinktas prezidentas turi didesnę piliečių pasitikėjimą, mandato legitimumas yra daug stipresnis, nes jo įgaliojimai kyla tiesiai iš rinkėjų valios, o ne iš politinės partijos valios. Tačiau M. Kubátas anksčiau minėtoje konferencijoje paklausė: o kam valstybės vadovui reikia didesnio jo įgaliojimų legitimumo? Jo nuomone, tai tik gali suskaidyti vykdomąją valdžią – juk svarbūs sisteminiai rėmai, kuriuose valstybės vadovas veikia. O tie sisteminiai rėmai, pasak M. Kubáto, yra parlamentinis režimas, kuris valstybės vadovui nesuteikia realios vykdomosios valdžios. Ji priklauso Vyriausybei, kuriai vadovauja Ministras Pirmininkas. Minėtas politologas akcentavo, kad čekų vyriausybė yra labai silpna, nestabili ir tiesioginiai valstybės vadovo rinkimai gali tik pagilinti šią sistemine problemą³¹. Čekų politologas T. Lebeda pritarė tokiam požiūriui, tvirtindamas, kad valstybės vadovo politinės ambicijos gali sustiprėti, o tai gali pakeisti Čekijos politinės sistemos veikimą. Politologo nuomone, prieš įvedant tiesioginius valstybės vadovo rinkimus, Čekijos politi-

³⁰ Jakub Charvát, Petr Just ir kt. *První přímá volba prezidenta ČR v roce 2013: cesta k jejímu zavedení a okolnosti a politické důsledky první přímé volby* (Praha: Metropolitan University Prague Press, 2014), 61.

³¹ Čekijos Respublikoje nuo 1993 m. iki 2020 m. veikė penkiolika vyriausybių. Nuo 1992 m. iki 2013 m. pasikeitė vienuolika vyriausybių, o nuo 2013 m. iki 2020 m. pasikeitė keturios vyriausybės (aut. past. – I. D.).

nėje sistemoje buvo trys galimi konfliktų tipai: Vyriausybė / Atstovų Rūmai, Atstovų Rūmai / Senatas, Senatas / Vyriausybė. Įvedus tiesioginius valstybės vadovo rinkimus, atsiranda dar trys potencialių konfliktų tipai: Prezidentas / Vyriausybė, Prezidentas / Senatas, Prezidentas / Atstovų Rūmai.

Taip pat minėtoje konferencijoje buvo tvirtinama, kad tiesioginiai valstybės vadovo rinkimai, o ir pats prezidento institutas labiau vienys visuomenę. Tačiau čekų politologai abejojo šia mintimi, tvirtindami, kad rinkimų kampanijos gali dar labiau suskaidyti ir supriešinti visuomenę.

Buvo manoma, kad dėl tiesioginių rinkimų padidės piliečių aktyvumas dalyvaujant valstybės valdyme. Tačiau ir šis argumentas buvo abejotinas, nes Čekijoje, be valstybės vadovo rinkimų, vyksta dar šešeri tiesioginiai rinkimai. Pastebėta, kad kuo daugiau vyksta rinkimų, kuo jie dažnesni, tuo mažiau piliečių juose dalyvauja. Politologas T. Lebeda atkreipė dėmesį į „nuovargio efektą dėl pernelyg dažnų rinkimų“³².

Taip pat buvo manoma, kad tiesioginiai valstybės vadovo rinkimai yra skaidresni negu netiesioginiai, t. y. daroma mažesnė politinė ar ekonominė įtaka. Po pirmųjų Čekijos Respublikos Prezidento tiesioginių rinkimų paaiškėjo, kad taip nėra³³.

Tiesioginių valstybės vadovo rinkimų šalininkai buvo įsitikinę, kad tiesiogiai renkant valstybės vadovą bus išvengta aklavietės grėsmės, nes tikimybė, kad keli skirtingi kandidatai surinks tą patį balsų skaičių, yra menka. Priminsime, kad 2003 m. ir 2008 m. Čekijos Respublikos Prezidento rinkimuose prireikė trečiojo rinkimų turo.

Paskutinis ir svariausias argumentas „už“ buvo tai, kad patys piliečiai norėjo rinkti valstybės vadovą tiesiogiai. Tai, kaip nurodo čekų politologai, buvo išsiaiškinta, atliekant sociologinius tyrimus³⁴.

³² 2012 m. spalio 11 d. konferencija „Československé prezidentské tradice: Co čekát od přímé volby?“, <https://www.vaclavhavel.cz/cs/index/videa/80/ceskoslovenske-prezidentske-tradice-iii-panel-co-cekat-od-prime-volby>.

³³ Jakub Charvát, Petr Just ir kt. *První přímá volba prezidenta ČR v roce 2013: cesta k jejímu zavedení a okolnosti a politické důsledky první přímé volby* (Praha: Metropolitan University Prague Press, 2014), 62.

³⁴ *Ibid.*, 63.

Kai kurie teisininkai priešinosi tiesioginių valstybės vadovo rinkimų idėjai. Antai V. Šimíčekas pastebėjo, kad tiesioginiai valstybės vadovo rinkimai neatitinka klasikinės parlamentinės respublikos valdymo formos ir kad tai gali lemti skilimą tarp prezidento ir vyriausybės, kad tiesioginiai valstybės vadovo rinkimai yra daugiau būdingi prezidentiniam valstybės valdymui arba pusiau prezidentiniam valstybės valdymui³⁵. Kitaip tariant, manyta, kad tiesioginiai valstybės vadovo rinkimai neatitinka Čekijos konstitucinės ir politinės sistemos, kad tai gali griauti valdžių padalijimo principą. Tačiau A. Gerlochas akcentavo, kad ir tuometės Konstitucijos 62 straipsnis, nustatantis valstybės vadovo funkcijas, kurioms nereikia kontrasignavimo instituto, įrodo, kad Čekijos Respublikoje ir taip vyrauja netipiška parlamentinio valdymo forma³⁶.

Nepalaikantys tiesioginių rinkimų idėjos teisininkai ir politologai atkreipė dėmesį dar ir į tai, kad Čekijai istoriškai yra nebūdingi tiesioginiai valstybės vadovo rinkimai. Akcentuota ir tai, kad netiesioginiai rinkimai finansiškai yra kur kas brangesni negu tiesioginiai. M. Kubátas pastebėjo, kad netiesioginiai rinkimai yra „paprastesni, greitesni ir pigesni. Leidžia išvengti aštrios kandidatų konfrontacijos ir su tuo susijusio priešrinkiminio populizmo“³⁷.

Buvo akcentuojama žiniasklaidos reikšmė, manant, kad galiausiai ji nulems, kuris iš kandidatų laimės rinkimus³⁸, taip pat – vykdomos manipuliacijos vis sudėtingėjančiomis politinės rinkodaros technikomis³⁹.

Manytina, kad reikšmingos įtakos tiesioginių valstybės vadovo rinkimų tvarkos įvedimui turėjo ir V. Havelo nuomonė, kurią jis ne kartą išreiškė žiniasklaidoje, parodydamas, kad šią idėją palaiko. O V. Klausas atvirkš-

³⁵ Vojtěch Šimíček, „Alternativa k navrhovaným způsobům volby prezidenta republiky“, *Politologický časopis* 8, 4 (2001): 388–392.

³⁶ 2011 m. gegužės 24 d. konferencija „Přímá volba prezidenta republiky: důvody, podmínky, důsledky“, <https://www.senat.cz/doc2html/870012515/index.html>.

³⁷ Jakub Charvát, Petr Just ir kt. *První přímá volba prezidenta ČR v roce 2013: cesta k jejímu zavedení a okolnosti a politické důsledky první přímé volby* (Praha: Metropolitan University Prague Press, 2014), 62.

³⁸ *Ibid.*, 66.

³⁹ Michal Kubát, „Přímá volba prezidenta je omyl“, *Mladá fronta Dnes*, 2012 m. vasario 7 d., <http://cepin.cz/cze/clanek.php?ID=1063>.

čiai – šios idėjos nepalaikė. Jis tiesioginius valstybės vadovo rinkimus laikė fatališka, tragiška klaida, politikų populizmu, populistiniu nesusipratimu, akcentavo, kad tiesioginiai rinkimai tik sudarys didesnės demokratijos iliuziją, nes bus renkamas valstybės vadovas su tokiais pačiais įgaliojimais, kaip ir netiesioginių rinkimų tvarkos metu, t. y. bus tiesiogiai renkamas vadovas, kurio įgaliojimai nebus pakankami vykdyti rinkėjų valią⁴⁰.

Taigi, pagrindiniai klausimai, kuriuos buvo siekiama išspręsti įvedant naują valstybės vadovo rinkimų tvarką, buvo „stipraus“ ar „silpnos“ vadovo statusas, valdymo forma – parlamentinė ar prezidentinė, ar pusiau prezidentinė, Respublikos Prezidento įgaliojimų plėtimas ar siaurinimas, jo santykiai su Vyriausybe, konstitucinė teisinė atsakomybė.

5. Konstitucinio įstatymo, numatančio tiesioginius valstybės vadovo rinkimus, projektai

Anksčiau aprašytos diskusijos intensyviausiai vyko nuo 2001 m. iki 2012 m. Tuo laikotarpiu buvo pateikta dvylika konstitucinio įstatymo, pakeičiančio konstitucines nuostatas dėl valstybės vadovo rinkimų tvarkos, projektų. Jie apžvelgiami, remiantis išnašose nurodytais Čekijos Respublikos Parlamento ir Vyriausybės narių parengtais dokumentais bei išsamia Čekijos politikos mokslų specialistų atlikta analize⁴¹.

Pirmasis Konstitucijos nuostatų keitimo dėl Respublikos Prezidento vadovo rinkimų tvarkos projektas buvo pateiktas 2001 m.⁴². Projektą

⁴⁰ Čekijos Respublikos Prezidento V. Klausio 2011 m. gruodžio 18 d. dalyvavimas televizijos kanalo TV Prima diskusijų laidoje – Partie TV Prima, <http://www.klaus.cz/clanky/3010>. Čekijos Respublikos Prezidento V. Klausio nuomonė, išreikšta 2012 m. gruodžio 7 d. Čekijos televizijoje, <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1129936-klaus-prima-volba-prezidenta-je-populisticky-nesmysl>.

⁴¹ Jakub Charvát, Petr Just ir kt. *První přímá volba prezidenta ČR v roce 2013: cesta k jejímu zavedení a okolnosti a politické důsledky první přímé volby* (Praha: Metropolitan University Prague Press, 2014), 16–54.

⁴² „2001 m. spalio 4 d. Parlamento pasiūlymas, iš dalies keičiantis Konstitucinį įstatymą Nr. 1/1993 (Čekijos Respublikos Konstituciją), su pakeitimais, padarytais Konstituciniais įstatymais Nr. 347/1997 ir Nr. 300/2000“, <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=3&CT=1109&CT1=0>.

pateikė Keturių koalicijų atstovai ir vienas Čekijos socialdemokratų partijos atstovas. Pagal projektą, rinkimus turėjo skelbti Senatas. Rinkimai turėjo būti paskelbti ne vėliau kaip prieš 30 dienų iki einančio pareigas Respublikos Prezidento kadencijos pabaigos. Kandidatus į valstybės vadovus galėjo siūlyti registruotos politinės partijos, politiniai judėjimai, 18 metų sulaukę piliečiai. Peticijos dėl kandidatų turėjo būti pasirašytos 20 tūkstančių piliečių ir pateiktos Senato pirmininkui. Rinkimai turėjo būti dviejų turų. Laimėjusysis turėjo surinkti absoliučią daugumą balsų. Balsams pasiskirstčius po lygiai, Respublikos Prezidentas būtų renkamas burtų keliu. Valstybės vadovas turėjo prisiekti Konstitucinio Teismo pirmininkui kaip politiškai neutralios institucijos vadovui. Vyriausybė atmetė šį pasiūlymą⁴³ tvirtindama, kad projekte nepakankamai detalizuoti kiti klausimai, susiję su tiesioginiais rinkimais. Buvo kritikuojamas 20 tūkstančių parašų reikalavimas piliečiams, politinėms partijoms ar judėjimams, siūlant kandidatą. Buvo pastebėta, kad tokiu atveju apskritai gali atsitikti taip, kad nebus iškeltas nei vienas kandidatas.

2002 m. buvo pateikti dar trys Konstitucijos nuostatų, susijusių su valstybės vadovo rinkimų tvarkos keitimu, projektai⁴⁴. Juos pateikė senatoriai, įvairių politinių partijų atstovai: Čekijos socialdemokratų partija, Laisvės unija ir Demokratijos unija, Krikščionių demokratų ir Čekoslovakijos liau-

⁴³ „2000 m. lapkričio 7 d. Vyriausybės nuomonė dėl Konstitucinio įstatymo, iš dalies keičiančio Konstitucinį įstatymą Nr. 1/1993 (Čekijos Respublikos Konstituciją), su pakeitimais, padarytais Konstituciniais įstatymais Nr. 347/1997 ir Nr. 300/2000“, <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=3&CT=1109&CT1=0>.

⁴⁴ „Senato 2002 m. balandžio 25 d. Konstitucinio įstatymo projektas, iš dalies keičiantis Konstitucinį įstatymą Nr. 1/1993 (Čekijos Respublikos Konstituciją) su pakeitimais, padarytais Konstituciniu įstatymu Nr. 347/1997 ir Nr. 300/2000“, <http://www.senat.cz/xqw/xervlet/ps-senat/htmlhled?action=doc&value=1433>; „2002 m. spalio 15 d. Nuolatinės Senato komisijos rezoliucija dėl Čekijos Respublikos Konstitucijos ir parlamentinės procedūros dėl nuomonės projekto dėl Senato Konstitucinio įstatymo projekto, iš dalies keičiančio Konstitucinį įstatymą Nr. 1/1993 (Čekijos Respublikos Konstituciją) su pakeitimais“, <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=4&CT=90&CT1=0>; „2002 m. lapkričio 27 d. pasiūlymas išleisti Konstitucinį įstatymą, iš dalies keičiantį Čekijos Nacionalinės Tarybos Konstitucinį įstatymą Nr. 1/1993 (Čekijos Respublikos Konstituciją) su pakeitimais, padarytais Konstituciniais įstatymais Nr. 347/1997, Nr. 300/2000, Nr. 395/2001 ir Nr. 448/2001“, <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=4&CT=95&CT1=0>.

dies partija, Pilietinė demokratų partija. Projektuose buvo siūlyta valstybės vadovo įgaliojimą suteikti malonę perkelti prie įgaliojimų, kuriems reikia kontrasignavimo instituto. Taip pat siūlyta, kad Respublikos Prezidento rinkimus skelbtų ne Senato pirmininkas, bet Atstovų Rūmų pirmininkas, kad kandidatus, be piliečių, galėtų siūlyti 10 atstovų ar 10 senatorių. Buvo siūlyta vieno turo rinkimų tvarka. Tokiuose rinkimuose turėjo laimėti kandidatas, surinkęs daugiausiai balsų. Jeigu balsai pasiskirstytų vienodai, tokiu atveju po septynių dienų nuo rinkimų būtų skelbiami rinkimai, kuriuose dalyvautų daugiausiai balsų surinkę kandidatai. Jeigu situacija vėl pasikartotų, valstybės vadovas būtų renkamas burtų keliu. Vienuose projektuose siūlyta palikti peticijas su 20 tūkstančių piliečių parašais kandidatams, siūlomoms politinių partijų ar judėjimų, kituose – jų atsisakyti. Visuose šiuose projektuose nebuvo pasiūlymų dėl nuostatų, keičiančių valstybės vadovo kompetenciją, jo santykius su kitomis valstybės valdžiomis, išskyrus tai, kad buvo pasiūlyta kontrasignuoti valstybės vadovo įgaliojimą suteikti malonę.

2003 m. buvo pateikti du projektai⁴⁵. Juos pateikė Laisvės unija ir Demokratijos unija, Čekijos socialdemokratų partija, Krikščionių demokratų ir Čekoslovakijos liaudies partija. Reikia pripažinti, kad projektai stipriai nesiskyrė nuo anksčiau aptartų, išskyrus tai, kad vienuose buvo siūloma sumažinti piliečių parašų skaičių iki 10 tūkstančių, kituose nustatyta, kad kandidatą į prezidentus gali siūlyti mažiausiai 20 atstovų ar 10 senatorių. Buvo siūlomi trijų turų rinkimai. Taip pat buvo siūloma valstybės vadovo įgaliojimą skirti Čekijos nacionalinio banko valdybą perkelti prie įgaliojimų, kuriems reikia kontrasignavimo instituto.

Visi projektai buvo atmesti: vieni po pirmojo skaitymo parlamente, kiti – po antrojo. Pagrindinė priežastis – didelė disproporcija tarp mažo skaičiaus

⁴⁵ „2003 m. sausio 10 d. Senato įstatymo projektas dėl Konstitucinio įstatymo, iš dalies keičiančio Konstitucinį įstatymą Nr. 1/1993 (Čekijos Respublikos Konstituciją) su pakeitimais, padarytais Konstituciniais įstatymais Nr. 347/1997, Nr. 300/2000, Nr. 395/2001 ir Nr. 448/2001“, http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/historie?cislo_tisku=22&fo=4; „Deputatų 2003 m. birželio 10 d. pasiūlymas paskelbti Konstitucinį įstatymą, iš dalies keičiantį Konstitucinį įstatymą Nr. 1/1993 (Čekijos Respublikos Konstituciją) su pakeitimais, padarytais Konstituciniais įstatymais Nr. 347/1997, Nr. 300/2000, Nr. 395/2001 ir Nr. 448/2001“, <http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=4&T=172>.

parlamentarų, kurie galėjo siūlyti kandidatą į valstybės vadovus, ir didelio skaičiaus piliečių, kurių parašus reikėjo surinkti, kad būtų iškeltas kandidatas, siūlomas piliečių, valstybės vadovo atsakomybės klausimai. Buvo akcentuojama ir tai, kad visuomenėje šis klausimas dar per mažai svarstytas. Iš tikrųjų labiausiai priimti pakeitimus trukdė politinė konkurencija, nenoras, kad būtų išrinktas arba neišrinktas vienas ar kitas kandidatas.

Artėjantys Respublikos Prezidento rinkimai ir vėl atnaujino diskusijas dėl tiesioginių valstybės vadovo rinkimų. 2007 m. Čekijos socialdemokratų partija pateikė naują projektą⁴⁶. Pagal jį, valstybės vadovo rinkimus turėjo skelbti Atstovų Rūmų pirmininkas ne vėliau kaip 90 dienų iki tol, kol baigsis einančio pareigas vadovo kadencija. Buvo siūlomas trečiasis turas, surinkus lygų balsų skaičių. Iš esmės projekte buvo koncentruojamasi į tuos pačius klausimus – atstovų ir senatorių, galinčių siūlyti kandidatą į valstybės vadovus, skaičių, absoliučios daugumos ir t. t. Tačiau projektas iš anksčiau aptartų pasiūlymų išsiskyrė tuo, kad buvo siūloma sumažinti valstybės vadovo įgaliojimus veikti be kontrasignavimo instituto, padidinti vadovo atsakomybę, nustatant baudžiamąjį persekiojimą valstybės vadovui Atstovų Rūmų skundo pagrindu. Antai buvo siūloma, kad valstybės vadovo įgaliojimai skirti Čekijos nacionalinio banko valdybą, suteikti malonę būtų kontrasignuojami. Buvo siūloma suteikti įgaliojimus skirti ne tik Aukščiausiojo Teismo, bet ir Aukščiausiojo Administracinio Teismo teisėjus, o įgaliojimas skirti Ministrą Pirmininką turėjo būti apsvarstytas su atstovais. Projektas buvo ilgai svarstytas – nuo 2007 m. lapkričio 28 d. iki 2010 m. gegužės 27 d., tačiau galiausiai jam nebuvo pritarta⁴⁷. Pagrindinė priežastis – politinių partijų nesutarimai dėl tiesioginių rinkimų tvarkos modelio. Kai kurie parlamentarai apskritai nesutiko su tiesioginių valstybės vadovo rinkimų įvedimu, nes, jų manymu, jie gali sukelti komplikaci-

⁴⁶ „2007 m. spalio 16 d. deputatų pasiūlymas paskelbti Konstitucinį įstatymą, iš dalies keičiantį Čekijos Nacionalinės Tarybos Konstitucinį įstatymą Nr. 1/1993 (Čekijos Respublikos Konstituciją) su pakeitimais, padarytais vėlesniais konstituciniais įstatymais“, <http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=5&T=332>.

⁴⁷ Jakub Charvát, Petr Just ir kt. *První přímá volba prezidenta ČR v roce 2013: cesta k jejímu zavedení a okolnosti a politické důsledky první přímé volby* (Praha: Metropolitan University Prague Press, 2014), 33.

jų, kandidatų konfrontacijų, sudaryti sąlygas populizmui, nereikalingoms politinėms ir socialinėms emocijoms⁴⁸.

2008 m. buvo pateikti du projektai. Vieną pateikė Žaliųjų partijos atstovai⁴⁹. Buvo siūloma organizuoti referendumą dėl valstybės vadovo rinkimų. Referendume turėjo dalyvauti daugiau nei pusė visų rinkimų teisę turinčių piliečių ir, jeigu daugiau nei pusė visų dalyvavusių referendumė rinkėjų balsuotų už tiesioginius valstybės vadovo rinkimus, tada rinkimai turėjo būti tiesioginiai. Rinkimus turėjo skelbti Atstovų Rūmų pirmininkas, kandidatus turėjo teisę siūlyti 20 atstovų ar 10 senatorių, 18 metų sulaukę piliečiai, jeigu jų peticija pasirašyta 10 tūkstančių piliečių. Rinkimai turėjo būti dviejų arba trijų turų. Vyriausybė nesutiko su pasiūlymu dėl referendumo, nes manyta, kad tokie konstituciniai klausimai gali būti išspręsti ir be referendumo⁵⁰. Kitą projektą pateikė nepriklausantis jokiai partijai senatorius J. Horníkas. Projekte buvo koncentruojamasi tik į rinkimų tvarką ir nebuvo gilintasi į valstybės vadovo kompetencijos, atsakomybės klausimus. Projektas Senate buvo atmestas.

2009 m. vyriausybėnė koalicija, sudaryta iš Pilietinės demokratinės partijos, Krikščionių demokratų ir Čekoslovakijos liaudies partijos, Žaliųjų partijos atstovų, pateikė naują projektą⁵¹. Jame buvo numatyta, kad kandidatą į valstybės vadovus gali siūlyti 20 atstovų ar 10 senatorių, 18 metų sulaukę piliečiai, pateikdami peticiją, pasirašytą 20 tūkstančių rinkimų teisę turinčių asmenų. Detaliau rinkimų procedūrų pasiūlyme

⁴⁸ Jakub Charvát, Petr Just ir kt. *První přímá volba prezidenta ČR v roce 2013: cesta k jejímu zavedení a okolnosti a politické důsledky první přímé volby* (Praha: Metropolitan University Prague Press, 2014), 32.

⁴⁹ „2008 m. gegužės 28 d. deputatų pasiūlymas išleisti konstitucinį įstatymą dėl referendumo dėl tiesioginių Respublikos Prezidento rinkimų ir dėl Konstitucinio įstatymo Nr. 1/1993 (Čekijos Respublikos Konstitucijos) su pakeitimais, padarytais vėlesniais konstituciniais įstatymais“, <http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=5&T=524>.

⁵⁰ „2008 m. liepos 2 d. Vyriausybės nuomonė dėl deputatų Martin Bursík, Kateřina Jacques, Ondřej Liška ir Přemysl Rabas pasiūlymo išleisti konstitucinį įstatymą dėl referendumo dėl tiesioginių Respublikos Prezidento rinkimų ir dėl Konstitucinio įstatymo pakeitimo Nr. 1/1993 vėlesnių konstitucinių įstatymų redakcija (dėl referendumo dėl tiesioginių Respublikos Prezidento rinkimų)“, <http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=5&T=524>.

⁵¹ „2009 m. vasario Vyriausybės siūlymas išleisti aktą, iš dalies keičiantį Konstitucinį įstatymą Nr. 1/1993 (Čekijos Respublikos Konstituciją), su pakeitimais, padarytais vėlesniais konstituciniais įstatymais“, <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=5&CT=747&CT1=0>.

nebuvo, numatant, kad tai turi būti reglamentuojama specialiu įstatymu. Šis pasiūlymas buvo nepabaigtas svarstyti dėl pasikeitusios politinės padėties, kadangi Vyriausybei dėl kitų priežasčių buvo pareikštas nepasitikėjimas ir ji turėjo atsistatydinti.

2010 m. Čekijos socialdemokratų partija pateikė naują pasiūlymą⁵². Projekte buvo numatyta, kad kandidatą į Respublikos Prezidentus galėjo siūlyti 40 atstovų ar 17 senatorių, piliečiai turėjo pateikti peticiją su 50 tūkstančių rinkimų teisę turinčių asmenų parašų. Valstybės vadovo rinkimus turėjo skelbti Atstovų Rūmų pirmininkas ne vėliau nei likus 90 dienų iki pačių rinkimų ir kad rinkimai būtų rengiami per paskutines 60 veikiančio valstybės vadovo kadencijos dienų. Pasiūlyta, kad valstybės vadovas renkamas dviejų turų rinkimuose absoliučia dauguma balsų. Esant poreikiui turėjo būti rengiamas ir trečiasis rinkimų turas. Projekte buvo pateikti keli siūlymai dėl Respublikos Prezidento įgaliojimų. Antai buvo siūloma, kad valstybės vadovas skirtų ne tik Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir jo pavaduotoją, bet ir Aukščiausiojo Administracinio Teismo pirmininką ir jo pavaduotoją. Taip pat, kad Respublikos Prezidento sprendimas skirti ir atleisti Čekijos nacionalinio banko tarybos narius būtų kontrasignuotas. Siūlyta, kad valstybės vadovo imunitetas galiotų tik jo kadencijos laikotarpiu ir kad jį būtų galima persekioti esant Atstovų Rūmų skundui dėl konstitucinės tvarkos pažeidimo. Jeigu valstybės vadovas negalėtų eiti savo pareigų ilgiau nei šešis mėnesius, jis būtų laikomas nušalintu nuo pareigų. Maža to, buvo planuota galimybė nušalinti valstybės vadovą nuo pareigų referendumo būdu, kurį Atstovų Rūmų ir Senato siūlymu skelbtų Atstovų Rūmų pirmininkas: jeigu daugiau nei pusė balsavusiųjų referendume balsuotų už valstybės vadovo nušalinimą, tai Respublikos Prezidentas būtų nušalintas. Šis pasiūlymas nesulaukė Vyriausybės palaikymo, nes jo nelydėjo įstatymas, detalizuojantis valstybės vadovo rinkimų tvarkos, taip pat projekte nebuvo numatyta, kam valstybės vadovo kandidatai turi būti pasiūlyti, buvo abejojama ir dėl valstybės vadovo įgaliojimų pakeitimo reikalingumo

⁵² „2010 m. birželio 11 d. deputatų pasiūlymas paskelbti Konstitucinį Aktą, iš dalies keičiantį Čekijos Nacionalinės Tarybos Konstitucinį Aktą Nr. 1/1993 (Čekijos Respublikos Konstituciją) su pakeitimais, padarytais vėlesniais konstituciniais įstatymais“, <http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=6&T=7>.

ir pan.⁵³. Pasiūlymui nebuvo pritarta ir Atstovų Rūmuose. Čekų konstitucinės teisės specialistai aiškino, kad šis projektas iš anksto buvo pasmerktas dėl akivaizdžios priešrinkiminės konkurencijos, kadangi Vyriausybė siekė, kad būtų pritarta jos paruoštam projektui⁵⁴.

Po 2010 m. parlamento rinkimų Vyriausybės koalicija, kurią sudarė Pi-lietinė demokratijos partija, TOP 09 ir VV (vieši reikalai), įtraukė į savo darbotvarkes klausimą dėl tiesioginių prezidento rinkimų⁵⁵.

2011 m. birželio 29 d. Vyriausybė pateikė konstitucinio įstatymo projek-tą⁵⁶. Po kelių dienų buvo pateiktas ir įstatymo projektas, detalizuojantis Respublikos Prezidento rinkimų tvarką.

Konstitucinio įstatymo projekte rinkimų tvarka buvo nustatyta kur kas de-taliau negu anksčiau aptartuose projektuose. Buvo numatyta, kad siūlyti kan-didatus į valstybės vadovus gali 20 atstovų ar 10 senatorių, 18 metų sulaukę pi-liečiai, jeigu jų pasiūlymą palaiko 50 tūkstančių rinkimų teisę turinčių piliečių. Rinkimai turėjo būti rengiami per 60 paskutinių valstybės vadovo kadencijos dienų, bet ne vėliau nei likus 30 dienų iki kadencijos pabaigos. Buvo numatyta ir situacija, jeigu dėl kokių nors priežasčių Respublikos Prezidentas nustoja eiti savo pareigas, tokiu atveju rinkimai turėjo būti rengiami per 90 dienų. Respublikos Prezidento rinkimus turėjo skelbti Senato pirmininkas ne vėliau nei likus 90 dienų iki rinkimų. Jeigu valstybės vadovas nustoja eiti savo par-eigas anksčiau laiko, Senato pirmininkas turi skelbti rinkimus per 10 dienų. Jeigu dėl kokių nors priežasčių Senato pirmininkas neina savo pareigų, tokiu atveju Respublikos Prezidento rinkimus skelbia Atstovų Rūmų pirmininkas.

⁵³ „2010 m. birželio mėn. Vyriausybės nuomonė dėl 2010 m. birželio 11 d. deputatų pasiūlymo išleisti Konstitucinį įstatymą, iš dalies keičiantį Čekijos Nacionalinės Tarybos Konstitucinį įstatymą Nr. 1/1993 (Čekijos Respublikos Konstituciją) su pakeitimais, padarytais 2010 m. vėlesniais konstituciniais įstatymais“, <http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=6&T=7>.

⁵⁴ Jakub Charvát, Petr Just ir kt. *První přímá volba prezidenta ČR v roce 2013: cesta k jejímu zavedení a okolnosti a politické důsledky první přímé volby* (Praha: Metropolitan University Prague Press, 2014), 43.

⁵⁵ „Tiesioginiai Prezidento rinkimai“, Čekijos Respublikos vyriausybė, <https://www.vlada.cz/cz/media-centrum/tema/prima-volba-prezidenta--78534/>.

⁵⁶ „2011 m. birželio 29 d. Vyriausybės konstitucinio įstatymo projektas, iš dalies keičiantis Konstitucinį įstatymą Nr. 1/1993 (Čekijos Respublikos Konstituciją) su pakeitimais, padarytais vėlesniais konstituciniais įstatymais“, <http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=6&T=415>.

Jeigu pirmajame ture vienas kandidatas surenka daugiau nei pusę visų rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų, jis išrenkamas. Jeigu niekas iš kandidatų nesurenka absoliučios daugumos balsų, tai per 14 dienų rengiamas antrasis turas, kuriame dalyvauja du pirmajame ture daugiausiai balsų surinkę kandidatai. Antrajame ture laimi tas kandidatas, kuris surenka didžiausią skaičių balsų. Jeigu keli kandidatai surenka vienodą skaičių balsų, per 10 dienų turi būti skelbiami nauji valstybės vadovo rinkimai. Projekte buvo numatyta ir situacija, kai į antrąjį turą patekęs kandidatas nebeatitinka kandidatui keliamų reikalavimų arba atsisako dalyvauti rinkimuose. Tokiu atveju į antrąjį rinkimų turą patenka kitas kandidatas, kuris pirmajame ture surinko daugiausiai rinkėjų balsų. Projekte taip pat nurodyta, kad antrasis balsavimo turas rengiamas net ir tada, jeigu jame dalyvauja vienas kandidatas.

Projekte buvo pasiūlytos nuostatos dėl konstitucinės valstybės vadovo atsakomybės, kurių ankstesniuose projektuose nebuvo. Antai projekte buvo nustatyta, kad Senatas Atstovų Rūmų sutikimu Konstituciniam Teismui gali pateikti konstitucinį kaltinimą dėl to, kad valstybės vadovas išdavė valstybę arba šiuurškšiai pažeidė Konstituciją. Projekte buvo apibrėžta išdavystė kaip valstybės vadovo elgesys, nukreiptas prieš Čekijos Respublikos suverenitetą ir vientisumą ar demokratinę santvarką. Už tokius veiksmus projekte buvo numatyta, kad Konstitucinis Teismas gali nuspręsti pašalinti Respublikos Prezidentą iš einamų pareigų be teisės jam vėl kada nors būti išrinktam valstybės vadovu. Konstitucinis kaltinimas gali būti paduodamas, jeigu už jį balsuoja ne mažesnė negu 3/5 senatorių dauguma ir jam pritaria ne mažesnė nei 3/5 atstovų dauguma. Jeigu atstovai tokio sutikimo neišreiškia per tris mėnesius, laikoma, kad sutikimas nesuteiktas.

Aiškinamajame projekto rašte nurodyta, kad tiesioginiai rinkimai suteiks galimybę piliečiams rimčiau įsitraukti į valstybės valdymą. 50 tūkstančių parašų skaičius turėjo deklaruoti stiprią kandidato paramą ir užkirsti kelią piktnaudžiauti kandidato siūlymo teise.

Projekto svarstymas truko nuo 2011 m. rugsėjo 20 d. iki 2012 m. vasario 8 d. 2011 m. gruodžio 14 d. Atstovų Rūmai 159 balsais patvirtino konstitucinį įstatymą Nr. 71/2012, kuriuo buvo priimti Čekijos Respublikos Konstitucijos pakeitimai, susiję su valstybės vadovo rinkimais. Tik

trys atstovai balsavo prieš pakeitimus ir keli komunistų partijos atstovai susilaikė⁵⁷. Senatas pritarė šiam projektui 2012 m. vasario 8 d. – 49 senatoriai iš 75 dalyvavusiųjų pritarė projektui. 2012 m. vasario 17 d. įstatymą pasirašė prezidentas V. Klausas. Naujosios konstitucijos nuostatos įsigaliojo 2012 m. spalio 1 d.⁵⁸

6. 2012 m. vasario 8 d. konstitucinis įstatymas

2012 m. vasario 8 d. buvo priimtas konstitucinis įstatymas⁵⁹, kuriuo buvo pakeisti Čekijos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) straipsniai, įtvirtinę valstybės vadovo rinkimų tvarką. Konstitucijos 54 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad Respublikos Prezidentas renkamas tiesiogiai.

Valstybės vadovo rinkimų tvarką nustato pakeistas Konstitucijos 56 straipsnis. Šiame straipsnyje įtvirtinta, kad Respublikos Prezidento rinkimai rengiami per 60 paskutinių valstybės vadovo kadencijos dienų, bet ne vėliau nei likus 30 dienų iki kadencijos pabaigos. Jeigu dėl kokių nors priežasčių valstybės vadovas nustoja eiti savo pareigas anksčiau laiko, Respublikos Prezidento rinkimai rengiami per 90 dienų. Respublikos Prezidentas yra renkamas slaptu balsavimu, remiantis visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise. Kandidatus į valstybės vadovus gali siūlyti kiekvienas Čekijos Respublikos pilietis, sulaukęs 18 metų, jeigu tokį pasiūlymą palaiko 50 tūkstančių rinkimų teisę turinčių piliečių. Taip pat kandidatus gali siūlyti ne mažiau nei 20 atstovų arba ne mažiau nei 10 senatorių. Respublikos Prezidentu išrenkamas tas kandidatas, kuris surenka daugiau nei pusę visų rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų. Jeigu pirmajame ture nesurenkamas reikiamas balsų skaičius, per 14 dienų

⁵⁷ Pavel Otto, „Prezident se bude volit přímo, k vládě se přidala ČSSD“, E15, 2011 m. gruodžio 14 d., <https://www.e15.cz/domaci/prezident-se-bude-volit-primo-k-vlade-se-pridala-cssd-725959>.

⁵⁸ „2012 m. vasario 8 d. Konstitucinis įstatymas, iš dalies keičiantis Konstitucinį įstatymą Nr. 1/1993 (Čekijos Respublikos Konstituciją), su vėlesniais konstituciniais pakeitimais“, 2012 m. kovo 12 d. Reglamentas Nr. 71/2012, 28 tomas, Čekijos Respublikos Parlamentas, <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=71&r=2012>.

⁵⁹ *Ibid.*

skelbiamas antrasis turas. Jame gali dalyvauti daugiausiai rinkėjų balsų surinkę kandidatai. Antrajame ture išrinktu valstybės vadovu laikomas daugiau nei pusę rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų surinkęs kandidatas. Jeigu balsai pasiskirsto po lygiai keliems kandidatams, per 10 dienų skelbiami nauji Respublikos Prezidento rinkimai. Konstitucijos 56 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad kai į antrąjį turą patekęs kandidatas nebeatitinka kandidatui keliamų reikalavimų arba atsisako teisės toliau dalyvauti valstybės vadovo rinkimuose, tokiu atveju į antrąjį turą patenka kandidatas, pirmajame ture surinkęs daugiausiai rinkimų teisę turinčių rinkėjų balsų.

Konstituciniu įstatymu buvo pakeistas ir Konstitucijos 58 straipsnis, nustatęs, kad Respublikos Prezidento rinkimų paskelbimo, vykdymo, rinkimų rezultatų skelbimo ir apskundimo sąlygos yra numatomos atskiru įstatymu. Toks įstatymas buvo priimtas⁶⁰.

Konstitucijos 59 straipsnis nuo šiolei numatė, kad Respublikos Prezidentas prisiekia Senate bendrame parlamento rūmų posėdyje.

Konstitucijos 62 straipsnio g) punkte nustatytas valstybės vadovo įgaliojimas „įsako nepradėti baudžiamojo proceso ar sustabdo jau pradėtą“ perkeltas į 63 straipsnio 1 dalies j) punktą.

Pakeistos Konstitucijos 65 straipsnio 2 ir 3 dalies nuostatos. Anksčiau 65 straipsnio 2 dalies nuostata skambėjo taip: „Respublikos Prezidentas, remiantis Senato apkaltinimu, gali būti Konstitucinio Teismo persekiojamas už tėvynės išdavystę. Bausmė gali būti prezidento pašalinimas iš pareigų ir galimybės iš naujo kandidatuoti praradimas.“ Ši nuostata buvo pakeista: „Senatas Atstovų Rūmų sutikimu Konstituciniam Teismui gali pateikti konstitucinį kaltinimą dėl valstybės išdavimo, šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo ar kitų konstitucinės tvarkos pažeidimų. Už tokius pažeidimus Konstitucinis Teismas gali pašalinti valstybės vadovą iš einamų pareigų be teisės vėl būti kada nors išrinktam.“ Šioje normoje apibrėžiama išdavystė. Konstitucijos 65 straipsnio 3 dalies nuostata detalizuoja konstitucinio kaltinimo pateikimo tvarką.

⁶⁰ „Respublikos Prezidento rinkimų ir tam tikrų aktų pakeitimo įstatymas Nr. 275/2012 (Respublikos Prezidento rinkimų aktas)“, Čekijos Respublikos Parlamentas, <https://public.psp.cz/en/sqw/sbirka.sqw?cz=275&r=2012>.

Atitinkamai buvo papildytas Konstitucijos straipsnis, įtvirtinantis Konstitucinio Teismo kompetenciją. Konstitucijos 87 straipsnio 1 dalis buvo papildyta g) punktu, nustatančiu, kad Konstitucinis Teismas priima sprendimus dėl konstitucinio Senato kaltinimo, iškelta prieš Respublikos Prezidentą pagal Konstitucijos 65 straipsnio 2 dalį.

Kaip matyti, Čekijos Respublikos Prezidento įgaliojimai praktiškai buvo nepakeisti – nei praplėsti, nei susiaurinti, nebuvo keičiamos normos, reglamentuojančios valstybės vadovo santykius su Vyriausybe, Parlamentu. Tačiau nuo šiolei Čekijos Respublikoje kur kas detaliau reglamentuojama valstybės vadovo konstitucinė teisinė atsakomybė.

Išvados

1993 m. sausio 1 d. įsigaliojo Čekijos Respublikos Konstitucija, kurios 54 straipsnio 2 dalyje buvo įtvirtinta parlamentinė Respublikos Prezidento rinkimų forma. Toks pasirinkimas bylojo apie konstitucines Čekijos Respublikos parlamentinės valdymo formos tradicijas, siekiančias dar Pirmąją Respubliką. Nepaisant parlamentinės respublikos tradicijų, vadovaujantis Čekijos Respublikos Konstitucijos 62 ir 63 straipsniais, nustatančiais valstybės vadovo kompetenciją, darytina išvada, kad valstybės vadovui yra priskirta įgaliojimų, liudijančių netipišką parlamentinę respubliką, – tokių, kurie nėra priskirti net pusiau prezidentinių respublikų tiesiogiai renkamiems jų vadovams, pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo, Aukščiausiojo Teismo teisėjų, Čekijos nacionalinio banko valdybos narių ir gubernatorių skyrimas, Vyriausybės narių skyrimas, nelaukiant Parlamento pritarimo ir t. t.

Intensyviausios diskusijos dėl tiesioginių valstybės vadovo rinkimų įvedimo Čekijoje vyko nuo 2001 m. iki 2012 m. Diskusijas dažniausiai paskatindavo artėjantys Respublikos Prezidento rinkimai. Diskutuodavo daugiausia konstitucinės teisės ir politikos mokslų specialistai. Vieni pritarė tiesioginių rinkimų įvedimui, kiti priešinosi, baimindamiesi, kad tai gali iššaukti vykdomosios valdžios susiskaidymą, kad prieštarauja čekiškosioms parlamentinio valdymo formos tradicijoms, kad tebus sukurta didesnės demokratijos iliuzija. Net dviejų netiesioginiuose rinkimuose išrinktų

valstybės vadovų – V. Havelo ir V. Klausas – nuomonės skyrėsi: V. Havelas buvo tiesioginių rinkimų šalininkas, o V. Klausas – priešininkas.

Politinės partijos nuo 2001 m. iki 2011 m. pateikė per dešimt konstitucinio įstatymo, pakeičiančio konstitucines nuostatas dėl valstybės vadovo rinkimų tvarkos, projektų. Daugiausia projektuose buvo koncentruojamasi į pačią rinkimų tvarką, siūlant vieną kitą valstybės vadovo įgaliojimą iš nekontrasignuojamų įgaliojimų perkelti į kontrasignuojamus. Pagaliau buvo pasirinktas P. Nečas vadovaujamos Vyriausybės parengtas konstitucinio įstatymo projektas, kuriam buvo pritarta 2012 m. vasario 8 d.

2012 m. spalio 1 d. įsigaliojo konstitucinis įstatymas, įtvirtinęs Čekijos Respublikos Konstitucijos nuostatas, nustatančias tiesioginius valstybės vadovo rinkimus. Be rinkimų tvarkos, Konstitucijoje detalizuota valstybės vadovo konstitucinė teisinė atsakomybė, įtvirtinant, kad Senatas Atstovų Rūmų sutikimu Konstituciniam Teismui gali pateikti konstitucinį kaltinimą dėl to, kad valstybės vadovas išdavė valstybę arba šiurkščiai pažeidė Konstituciją. Čekijos Respublikos Prezidento įgaliojimai liko tie patys, nebuvo keičiamos normos, reglamentuojančios valstybės vadovo santykius su Vyriausybe ar Parlamentu. Taigi, tiesioginių valstybės vadovo rinkimų tvarkos įvedimas nepakeitė Čekijos Respublikos valdymo formos – ji ir toliau liko susieta su parlamentiniu valdymu.

THE ROAD FROM INDIRECT TO DIRECT ELECTION OF THE PRESIDENT OF THE CZECH REPUBLIC

Ieva Deviatnikovaitė
Mykolas Romeris University

Summary. *On 1 January 1993, the Constitution of the Czech Republic entered into force. Article 54 (2) of the Constitution provided that the President of the Republic was to be elected at a meeting of both Houses of Parliament. However, the debate on the direct election of the head of state dates back to 1989. The procedure for electing the President of the Czech Republic and the possibility of introducing direct elections has been one of the most hotly debated issues of constitutional law in the Czech Republic. The most intense period of debate took place between 2001 and 2012. During this period, twelve drafts of the constitutional laws amending the constitutional provisions on the procedure for the election of the head of state were submitted. Political parties, lawyers, and political scientists intensively considered the possibility of introducing direct elections of the head of state. Some opposed this idea whilst others supported it, disagreeing on the procedure for the elections, the constitutional responsibility of the head of state, the form of government, and so on. Finally, a constitutional law was adopted in 2012, amending the articles of the Constitution of the Czech Republic, which established the procedure for the direct election of the head of state. This article analyzes the process of introducing direct elections to the Presidency of the Czech Republic.*

Keywords: *The President of the Czech Republic, election of the president of the republic, constitutional law, direct elections, indirect elections.*

Ieva Deviatnikovaitė, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Viešosios teisės instituto profesorė, socialinių mokslų (teisė) daktarė. **Mokslinių tyrimų kryptys:** administracinė teisė, teisės istorija.

Ieva Deviatnikovaitė, professor at the Institute of Public Law at the Law School at Mykolas Romeris University, doctor of social sciences (Law). **Research interests:** administrative law, legal history.